

References

- Blommaert, J., Kelly-Holmes, H., Lane, P., Leppänen, S., Moriarty, M., Pietikäinen, S., & Piirainen-Marsh, A. (2009). Media, multilingualism and language policing: An introduction. *Language Policy*, 8, 203–207. <https://doi.org/10.1007/s10993-009-9138-7>
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977*. C. Gordon (Ed.). Harvester.
- Pajunen, H. (2024). Online public language policing as a biopower: Enforcing and challenging language norms and language ideologies in Finnish Facebook language discussion groups. *Apples - Journal of Applied Language Studies*, 18(3), 22–44. <https://doi.org/10.47862/apples.141099>
- Murumaa-Mengel, M., & Muuli, L. M. (2021). Misogynist content exposé pages on Instagram: Five types of shamings, moderators and audience members. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies*, 18(2), 100–123.

Üles ja ülesse varieerumine kõnes

Margetta Pajuste, Miia Malm, Brigitte Pärn, Taavi Terasmaa, Annika Kängsepp, Maarja-Liisa Pilvik, Liina Lindström (Tartu Ülikool)

Eesti keeles esineb varieerumist, mis on seotud keele standardiseerimisega, kus ühele norminguks kujundatud variandile lisaks kasutatakse ulatuslikult ka teist, norminguvastast varianti. Üks selline nähtus on *üles* ~ *ülesse* varieerumine, mille puhul keeleajalooliselt vanem vorm *üles* on saanud norminguks, ent Põhja-Eesti alal laialt kasutatud vorm *ülesse* on normingust välja jäänud. Varieerumine kajastus ka kirjutatud keeles (1-2). Eriti aktiivselt võttis *üles* normistamise osas sõna J. Aavik (1913, 1936: 1) ning *üles* oli ainsa variandina esitatud 1918. a ÕSis.

(1) *Laudad olid nii ilusaste ja mõnusaste kiwidest üles ehitud, nagu arwa mõisades olen näinud.* (<https://dea.digar.ee/page/eestipollomees/1870/09/01/5>)

(2) *Nüüd tõusis üks preester ülesse*
(<https://dea.digar.ee/article/pernopostimees/1858/12/17/6>)

Ehkki normingut kajastab juba 1918. a ÕS, on *ülesse* siiski suhteliselt sage ka tänapäeval. Ettekandes uurime, missugune on normingupärase vormi *üles* ja kõnekeelse vormi *ülesse* vahetõrje suulises keeles ning millest sõltub vormi valik tänapäeva keeles.

Uurimuse materjal pärineb Eesti teismeliste keele korpusest (Vihman jt 2023), kus uuritavaid sõnavorme esines kokku 444 korda, ja eesti keele spontaanse kõne foneetilisest korpusest (Lippus jt 2023), kus sõnavorme esines 339 korda. Vaatlesime, kuidas vormide kasutamise osakaalud kahes korpuses sarnanevad, ning uurisime, kas ja kuidas seostub *üles* ja *ülesse* valik vormi asukohaga osalauses, vormile järgneva pausi olemasoluga, lause põhitegusõnaga ning kõneleja kõnetempo, soo ja vanusega.

Andmete ühetunnuseliseks analüüsiks kasutasime hii-ruut-teste ja t-teste; mitmetunnuselises analüüsis rakendasime segamõjudega logistilise regressiooni mudeleid.

Tulemused näitavad, et üldistatult umbes veerandil juhtudest esineb mõlemas korpuses norminguvastane vorm *ülesse*. Foneetikakorpuse materjali esialgsest analüüsist järeldus, et positsioon ja järgneva pausi olemasolu on peamised vormivalikut määravad tegurid, samas kui vanusel on väiksem, kuid siiski statistiliselt oluline mõju. Teismeliste keele korpuses kerkis esile vaid sõnavormi positsiooni roll. Samuti mängib vormivalikul olulist rolli kõneleja ise, viidates kõneleja on individuaalsetele eelistustele ühe või teise vormi kasutamisel.

Viited

- Aavik, Johannes 1913. *Keele kaunima kõlavuse poole*. Tartu: Eesti Kirjastus-Ühisus Postimees.
- Aavik, Johannes 1936. *Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- Lippus, Pärtel, Kätlin Aare, Anton Malmi, Tuuli Tuisk & Pire Teras. 2023. *Phonetic Corpus of Estonian Spontaneous Speech v1.3*. Institute of Estonian and General Linguistics, University of Tartu. <https://doi.org/10.23673/re-438>
- Vihman, Virve-Anneli, Maarja-Liisa Pilvik, Aive Mandel, Annika Kängsepp, Mari Aigro, Kadri Koreinik, Kristiina Praakli & Liina Lindström. 2023. Estonian Teen Language Corpus. <https://doi.org/10.23673/RE-455>

Sõnarõhk keeleinfos ja kõnesünteesis

Liis Piits, Heete Sahkai, Meelis Mihkla, Indrek Hein, Liis Ermus, Hille Pajupuu (Eesti Keele Instituut, Eesti)

Eesti keel on fikseeritud ehk kinnistunud sõnarõhuga keel, milles pearõhk on esimesel silbil. Hüüd- ja võõrsõnades, aga ka mõne tuletusliite korral võib pearõhuline olla muugi kui esisilp (Metslang jt 2023: 72). Eesti Keele Instituudi tänapäeva eesti keele sõnastikes on kasutusel ühtne hääldusmärkide süsteem, kus ebareeglipärast rõhku märgitakse akuudiga silbituumaks oleva täishääliku ees. Põhimõtteid kirjeldatakse EKI Teatmikus (2025) (vt <https://eki.ee/teatmik/haaldusmargid-uhendsonastikus-us/>), Sõnaveebi lehel vormiparadigma all hääldusmärkide seletuses ja kõige põhjalikumalt ÕS 2018 eessõnas. Olemasolevates keeleinfoallikates on jäetud lahtiseks rõhu asukoht teatud tüüpi sõnades, kus järgsilp on tähistatud kolmanda välte märgiga, nt *adjut`an`*t, *mandol`iin*, *impera`iiv* või kus järgsilbis on pikk vokaal, nt *mandariini* või *marmelaadi*. Kui EKI ühendsõnastiku (2024) hääldusmärkide seletustes öeldakse, et reeglipärane rõhk on sel juhul kolmandavärtelisel silbil või pikal täishäälikul, siis Teatmikus (2025) kirjutatakse, et pearõhk on neis sõnades pigem esimesel silbil, aga seda lihtsalt ei märgita: “Võõrsõnades, milles rõhk on esimesel silbil, aga järgsilp on III vältes, nt *presid`ent*, esisilbi rõhku harilikult ei märgita, sest tegelikult häälduses võib seda tüüpi sõnades esineda ka rõhk järgsilbil, nt *minarett* hääldub nii *minar`ett* kui ka *m`inar`ett*.” Kui emakeelekõnelejale ei pruugigi selline kahetine võimalus probleeme tekitada, siis keeleõppija ja kõnesüntesaator võivad segadusse sattuda.

Eesti Keele Instituudis loodi eelmisel aastal hääldusmärke arvestav kõnesüntesaatori prototüüp (<https://elo.eki.ee/yksiksona/>), et oleks võimalik sünteesida üksiksõnu, kuna tavasüntesaatoriga pole kontekstita võimalik homograafe eristada. Sellist süntesaatorit saab kasutada muuhulgas sõnaraamatute helindamisel. Süntesaatori treeningandmetena kasutati “Eesti keele põhisõnavara sõnastiku” (Kallas jt 2019) märksõnade kolme esimest sõnavormi, mis olid inimhäälega ette loetud. Hääldust mõjutavatest märkidest olid treeningandmestikus kasutusel liitsõnapiiri, rõhku, palatalisatsiooni ja kolmandat vältet tähistavad märgid nii nagu need sõnastikus esinesid. Katsed näitasid, et hääldusmärkidega kõnesüntesaator ei eksi palataliseeritud ja palataliseerimata ning II ja III vältes minimaalpaaride sünteesimisel (Kiissel jt 2025), aga ebareeglipärase rõhuga sõnade sünteesimisel paistab süntesaator sageli eksivat, interpreteerides rõhumärki kolmandavärtelise kõnetakti alguse märgistusena.

Ettekandes räägime võimalustest, kuidas saaks parandada rõhu märkimist keeleinfoallikates ja mis võimalusi oleks kõnesüntesaatori väljundi parandamiseks.

Viited

EKI ühendsõnastik 2024. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee/> (14.03.2025)